

Rond De Schutsboom

Jaargang 18

Nummer 1

1998

STICHTING HEEMKUNDIGE KRING

" DE VYER HEERTGANGHEN "

Doelstelling volgens de statuten:

De stichting heeft ten doel de bevordering der studie van de heemkunde in de ruimste zin, in het bijzonder door:

- a. de bevordering der studie van de heemkunde in de lokale en regionale aspecten van archeologie, geologie, toponymie, flora, fauna, architectuur, historie, folklore, sociale geografie en taalgebruik;
- b. het aanwenden of doen aanwenden van de door deze studie verworven kennis ten bate van het lokale en regionale leefmilieu door het verrichten van relevante activiteiten;
- c. het in stand houden van een streekmuseum, heem- erf " De Schutsboom ".

Lidmaatschap en abonnementen:

Leden van de Heemkundige Kring ontvangen het periodiek " Rond de Schutsboom " gratis, alsmede het Jaarboek.

Lidmaatschap Heemkundige Kring f 30,-- per jaar.

Gezinsleden f 6,50 per jaar.

Leden buiten Goirle f 37,50

Bankrekening: RaBo-Goirle, nr.: 11.68.97.597

Toegang tot de lezingen voor leden gratis.

Openstelling:

Heemerf en museum " De Schutsboom ":

van april t/m oktober elke zondag;

van november t/m maart, elke 1e zondag van de maand.

Openingstijd van 15.00 tot 17.00 uur.

Voor groepen: op aanvraag bij dhr. Hoogendoorn tel 013 - 534.21.81

Het Archief: elke zaterdag van 10.00 tot 12.00 uur.

Adressen:

Heemerf de Schutsboom: Nieuwe Rielseweg 41-43,

5051 PD Goirle. Tel. 013 - 534.89.72

Secretariaat: Nieuwe Rielseweg 41-43, 5051 PD Goirle,

Tel. 013 - 534.17.47

Redactie: Nieuwe Rielseweg 41-43 5051 PD Goirle.

**HET VERSCHIJNEN VAN DIT PERIODIEK WERD MEDE
MOGELIJK DOOR DE FINANCIËLE BIJDRAGE VAN:**

Assurantiën Burgers & van Esch, voor verzekeringen,
hypotheeken, financieringen, woningbemiddeling,
Tilburgseweg 1 5051 AA Goirle tel. 534.21.29

Bakkerij A. van den Hout,
Tilburgseweg 98, 5051 AJ Goirle tel. 534.17.68

van Berkel B.V. loodgieterswerken en foliedaksystemen,
Edisonlaan 19, 5051 DS Goirle tel. 534.24.45

Garage Jac. de Brouwer,
Hoge Wal 1, 5051 PX Goirle tel. 543.09.35

Stichting "Goirles Belang",
De Hovel 43 - 44 5051 NR Goirle tel. 534.34.86

Dhr. C. Hermans,
v. Haestrechtstraat 16, 5051 VD Goirle

Juwelier & Edelsmid Paul Hoogendoorn,
Tilburgseweg 41, 5051 AA Goirle tel. 534.54.73

Rond De Schutsboom

Periodiek van de:

STICHTING HEEMKUNDIGE KRING
"DE VYER HEERTGANGHEN"
GOIRLE

Secretariaat: Nieuwe Rielseweg 41-43
5051 PD Goirle
Tel: 013 - 5 34 89 72

Jaargang 18, nr. 1

oktober 1998

Eindelijk een heilige !	2
Correcties jaarboek 1997	8
Toponiemen	9
Riel bij Goirle	15
Schenkingen	32

De oprichting van de Goirlese Boerenbond, een
afdeling van de Noordbrabantse Christelijke Boerenbond 34

EINDELIJK EEN HEILIGE!

Dit jaar is het driehonderd vijftig jaar geleden dat de Vrede van Munster werd gesloten tussen de Republiek der Verenigde Nederlanden en de koning van Spanje. Die vrede maakte een officieel einde aan de Tachtigjarige Oorlog die grotendeels het karakter had van een godsdienstoorlog. De opstandelingen, de Geuzen, keerden zich vooral tegen de katholieke geestelijken die zij beschouwden als trouwe onderdanen van de Spaanse koning Philips II. Op hun strooptochten overvielen de Geuzen pastorieën en kloosters en namen de daar aanwezige priesters en monniken gevangen. Zo werden in "de blauwe toren" van het kasteel in Gorkum meer dan twintig geestelijken gevangen gehouden, soms ernstig mishandeld. Graaf Lumey, de bevelhebber van de Geuzen,

DE H. MARTELAREN VAN GORCUM,
ter dood gebracht te Brielle den 9. Juli 1572.

bod de geestelijken aan om hun leven te sparen als ze de paus zouden afzweren en de aanwezigheid van Christus in Eucharistie zouden ontkennen. Op twee na weigerden de priesters en monniken dit en waren dus ten dode opgeschreven. In de nacht van dinsdag 8 juli op woensdag 9 juli werden de 19 geestelijken opgehangen in een turfschuur buiten de muren van Den Briel.

Op een goede honderd meter afstand van de turfschuur woonden Anna

Cent en haar nichtje in een bescheiden huisje. Ze hoorden een hoop lawaai in de schuur en durfden pas vroeg in de ochtend naar de turfschuur te sluipen om te kijken wat er toch aan de hand was. Met ontzetting zagen ze wat er gebeurd was. Hun lugubere waarneming hebben ze later op papier gezet; het vormde de basis van het indrukwekkende verhaal van de negentien Martelaren van Gorkum, die door de kerk heilig zijn verklaard.

Tot hen behoren onder andere Adrianus van Hilvarenbeek, Jan van Oisterwijk en Nicolaas van Poppel. Met enige afgunst hebben Goirlenaren steeds moeten constateren dat hun woonplaats omgeven is door dorpen die een heuse heilige in hun midden hadden. Goirle moet tot nu toe tevreden zijn met de vrome Thomas van Diessen en die is niet eens zalig verklaard.

Er ging dan ook een hoopvolle schok door de Goirlese heemkundigen toen één van hen ontdekte dat Goirle wel degelijk een heilige in zijn midden heeft gehad; het was Hieronymus van Weert, één van de Martelaren van Gorkum. Het stond vermeld in de Encyclopedie van Noord-Brabant: *De ondergardiaan Jeronimus van Weert was door zijn omvangrijke gestalte en rode gelaatskleur het mikpunt als het prototype van de echte monnik uit de schimpliedjes. Te Weert geboren in 1522*

werd hij minderbroeder en vervolgens pastoor in Goirle. Na in Jeruzalem te zijn geweest, werd hij ondergardiaan van het Gorkumse Franciscanenklooster. Hij las de Geuzen nog de les door te zeggen, dat hij zelfs in de landen in het oosten niet zulk een beestachtig optreden had gezien als hier.

Er bestaan diverse geschriften over de geschiedenis van de parochie Goirle met een -niet geheel complete- lijst van pastoors die daar ooit werkten. Hieronymus van Weert ontbreekt in die geschriften. Het is vreemd dat hij nu in de Encyclopedie van Noord-Brabant zo duidelijk en overtuigend als pastoor van Goirle wordt genoemd. Daarbij komt nog dat het niet voor de hand ligt, dat een Franciscaner monnik pastoor van Goirle werd. Alle redenen dus om de kwestie eens nader te bestuderen.

De aangewezen persoon daarvoor leek ons Willem Spann, heemkundige bij de gratie Gods en... pastoor in Goirle. Het resultaat van zijn speurwerk vindt u in het hiernavolgend artikel.

GOIRLE TELT HELAAS ÉÉN (HEILIGE) PASTOOR MINDER.....

Verslag van een kleine speurtocht

Het samenstellen van een Jaar- of Gedenkboek leidt altijd tot wat restmateriaal, waarvan het jammer is als het verloren gaat. Vandaar dat ik dit sprokkelingetje op papier wil zetten voor "Rond de Schutsboom". Vanuit de redactie van Jaarboek 1999 (dat zal handelen over de honderdjarige Sint-Janskerk) werd mij gevraagd, eens na te zoeken of het juist kan zijn, dat een Franciscaan, de latere Gorkumse martelaar (Sint) Jeronymus van Weert, pastoor is geweest in Goirle. Het kostte me een zaterdagvoormiddag om het antwoord te vinden: om precies te zijn 13 juni 1998. Op de reclameborden verzekerde Kluivert ons, dat het een

ongeluksdag zou worden voor sommige, met name Belgische mensen. Terwijl ik in de bibliotheek van de KUB op speurtocht was, heeft in de Brabantse media het bericht rondgezoemd over de komst van een nieuwe bisschop. Helaas, de kans op een heilig pastoorke van Goirle glipte ons op diezelfde morgen door de vingers, net als 's avonds de voetbaloverwinning op de Belgen...

Beweringen die elkaar uitsluiten

Daniël de Lange, die in de "Encyclopedie van Noord-Brabant", onder het hoofd "Martelaren van Gorkum", als zegsman wordt aangehaald voor het vermeende pastoraat, is zoals blijkt met zijn gegevens wat slordig omgegaan. Laten we zijn beweringen even bekijken.

Op blz. 67 van zijn boek "De Martelaren van Gorkum" (Spectrum, z.j. {1954}) zegt hij o.a.: '*Jeronimus van Weert, geboren ± 1522... werd priester gewijd en pastoor in G o o r **'. *Toen er na enige tijd moeilijkheden over dit pastoraat ontstonden (er kwam een andere gegadigde voor dit ambt) trok Jeronimus zich terug en trad in bij de Franciscanen.*' Precies 200 pagina's verder lezen we echter, weer o.a.: '*Jeronimus van Weert, geboren ... ± 1522. Minderbroeder. Pastoor in G o i r l e.*' De verschillen zijn duidelijk. De Lange heeft drie bladzijden nodig om de door hem gebruikte bronnen te verantwoorden. Ik krijg de indruk, dat hij - minstens in het geval dat óns bezighoudt - niet verder heeft gekeken dan zijn neus lang was.

Bronnen lezen

Ik hoefde namelijk in één van De Langes bronnen (J.A.F. Kronenburg, "De HH. Martelaren van Gorkum", 1917) niet heel ver te zoeken naar 'De H. Hiëronymus van Weert'. Op bladzijde 10 lezen we over hem al het volgende: '*In het jaar 1522 ... geboren, ... trad hij ... in Sint Franciscus' Orde. Hij was toen ongeveer achttien jaren oud... Als priester is hij eenige maanden assistent geweest te O v e r - i j s c h e...*' (met voetnoot).

Had alleen dit stukje de latere auteur al achterdochtig kunnen maken, dan toch zeker de informatie die achter de voetnoot schuilt. Verwezen wordt daarin naar de 'Chroniek van de Heerlijkheid Weert', gepubliceerd in deel 29 (1892) van de deftige Limburgse 'Publications' met hun moeilijke naam.

Wat is er volgens die kroniek nu in 1548/49, tussen andere memorabele zaken, gebeurd? Het is jammer dat het niet over een gewezen pastoor van Goirle blijkt te gaan; dan zou er zeker meer uit worden geciteerd dan ik nu zal doen. Maar er zit genoeg 'jus' in om er toch even bij stil te staan. *'Er werd bij de Observanten met rentmeester en schepenen, toen broeder Jeronimus "irst" tot Weert was gekomen, voor 28 stuivers verteert. "Ter zelve tijd" werd aan twee "cabbelyawen, witbroit ende ringe" 2 gulden 9 stuivers 1 oort verteerd. Den broeder werden 3 kwarten "joepenbyers" voor 4½ stuiver geschonken. Hij kreeg ook voor stadsrekening 4½ kwart romanit [soort wijn] voor 15 stuivers 1 vleguit...'* (Public. 29, blz. 162).

Het feest zal de jonge 'broeder' overigens wel hebben geheugd, want 3 pinten bier en 4½ pint wijn is niet niks...

De uitgever van de kroniek tekent aan, dat het hier zal gaan om de latere martelaar en dat de aanleiding tot het feest zijn terugkeer uit het H. Land of, waarschijnlijk, zijn priesterwijding was.

Verderop in dezelfde publikatie (blz. 264-267) kan dit vermoeden bevestigd en aangevuld worden doordat een Minderbroeder te

Hieronimus van Weert
geboren in 1522 te Weert
vicaris te Gorinchem

Weert een lange brief met nieuwe gegevens leverde.

Franciscaanse speurzin

Waarschijnlijk, zo zegt deze speurende Minderbroeder, heeft de feestelijke inhaling van pater Hiëronymus plaatsgehad toen hij, na een pelgrimage van twee of drie jaar, uit het Heilig Land terugkwam. Hij zal toen al een jaar of vier priester zijn geweest. Dan volgt een passage die antwoord geeft op de vragen waarmee ik op onderzoek ging:

'Wij lezen ... dat pater Hieronymus van Weert voor zijn intrede in de orde der Minderbroeders wereldlijk priester is geweest, en ... zelfs ... pastoor in de Kempen.' De ene schrijver blijkt als standplaats Goor in Brabant te noemen, anderen Guerchia in Brabantia of Guerchic (Guerchère) in Zuid-Brabant. *'Bij nader onderzoek'* - zo gaat de briefschrijver resoluut door - *'is ons gebleken dat pater Hieronymus van Weert noch wereldlijk priester noch pastoor is geweest, maar dat hij doodeenvoudig eenigen tijd als assistent de pastoreele bediening heeft vervuld te Over-IJ-sche in Brabant, een aanzienlijk dorp nu ongeveer 4000 zielen tellende; in die gemeente was een stoornis verwekt, doordien twee priesters naar het pastoorsambt dongen. Door de kerkelijke overheid werd, met goed-keuring van zijn overste, pater Hieronymus daarheen gezonden, ofschoon nog niet lang priester zijnde. Hij is daar maar korten tijd geweest...'* Er blijken hiervoor al zegslieden uit 1613 en 1628 te zijn.

Conclusie

Geen priester dus die 'bij ons' als monnik pastoor is geweest. Wél een pastoor die later monnik werd; al is Albert geen Minderbroeder en was het geschonken 'joepenbyer' geen Trappist....

Voor de volledigheid heb ik nog even nagekeken waar dit Overijsche wel mag liggen dat Goirle een hele eer voor de neus

heeft weggekaapt. Het is in telefoon- en postcodeboeken niet terug te vinden. Maar omdat ik aan de mij gestelde opdracht heb voldaan, geef ik deze nieuwe vraag graag aan de redactie van het Jaarboek 1999 terug.

*) De spatiëring van de plaatsnamen is steeds van mij, W.S.

Naschrift

Een paar dagen na de beschreven speurtocht kwam ik op het postkantoor te weten, dat Over-Ijsche in België ligt, om precies te zijn aan de grote weg van Brussel naar Antwerpen. In België; ook dát nog... Zouden ze het daar al weten, van die heilige assistent? Het nieuws kwam overigens van de man die achter mij stond. De balieambtenaar gaf als antwoord op mijn vraag of hij een plaatsnamenregister van België had, dat hij ook geen Hamburgers verkocht....

door Willem Spann, pastoor te Goirle

Correcties Jaarboek 1997

In het jaarboek 1997 "Goirlenaren tussen Hei en Ley" zijn in het artikel "Kaarten vertellen een boeiend verhaal" van Willem Spann enkele fouten geslopen.

Vandaar de volgende correcties:

- Blz. 43: Het cijfer 1 op Afb. 1 moet geplaatst worden waar de rechtse weg de Ley passeert, ongeveer 5 cm hoger dus.
- Blz. 46: Regel 5: verwijzing naar noot 4 dient te vervallen.
Regel 11 van beneden, in de tekst bij afb. 4: noot 9 moet zijn noot 8.
- Blz. 47: Regel 13 in de tekst bij afb. 5: noot 9 moet zijn noot 8.
- Blz. 53 Regel 5: noot 17 moet zijn noot 16
Regel 13: noot 10 moet zijn noot 9.
Regel 24: noot 12 moet zijn noot 11

Abbichoven Bakartlant Coeweyde-----

Reydt.....**Toponiemen**.....Tyvert

-----'t Venne Wenninckvoirt Zoeyakkers

TOPONIEMEN.

Lamel

Op de grens van het Goirles grondgebied, tegen Aarle (onder België) en tegen Alphens grondgebied, ligt aan de Oude Leij (of Donge) een akker- en weide gebied dat de naam Lamel en ook Lamén draagt. De Lamel lag voorheen aan een drukke verkeersweg, n.l. de Maastrichtse Baan. Voor de oorlog is op de Lamel een voorhistorische woning blootgelegd. Mogelijk heeft er ooit een nederzetting gelegen.

Vlakbij ligt een akker met de naam "Vliegend licht", waaraan diverse oude sagen zouden verbonden zijn. Er is zelfs sprake van dat de Lamén een oud goed is van St. Lambertus, die al voor Willibrordus leefde en predikte. De naam zou dan afgeleid kunnen zijn van Lambertus. "Het goed van Lambertus". Hoe het ook zij, het is een oud gebied dat al vroeg voorkomt in de akten.

(Oisterwijk R. 146 fol. 21v 1429 : pecia terra die Hoeve in loco dicto Lamel)

(Dito R. 150 fol. 14v 1436: lant den Utschoet in loco dicto Lamel)

(Dito R. 152 fol. 59v 1440: die Moerputten heyvelt in Lamel)

(Dito R. 152 fol. 31v 1440: lant dat Overschie Veken aen die Heerstraete Goerle ter steede geheijten Lamel)

(Dito R. 160 fol. 25 1452: lant die Hoeve ter steede geheijten Lamel)

(Dito R. 162 fol. 13 1454: 't vierendeel in dat gemeyn Lamel)

(G.A.T. R. 296 fol. 35v 1550: moer te Goirle aan Lamel)

(Dito R. 300 fol. 68v 1555: te Goirle in Lamel aen Aerle)

(Dito Not. 178 No. 99 1825: de Schild, akkerland, 25 roeden gelegen onder Goirle aldaar genaamd Lamel)

Lammenhoek

Deze naam vinden we op de kaart van Diederik Zijnen en van Verhees resp. 1760 en 1784 (beide op het Heemerf) gelegen nabij de Goolse Vloed, tegen Breehees aan. In een vroeger interview met oude mensen die daar woonden en geboerd hebben, konden zich de naam Lammertshoek herinneren. We kennen dan meteen de oorsprong van de naam, nl. een afleiding van de voornaam Lambertus, wie dat ook moge zijn.

(Kaart Diederik Zijnen en Verhees.)

Lange-Lant

Langlant

Alhoewel men zou veronderstellen, dat meerdere stukken land deze naam hebben, is dat niet het geval. Steeds opnieuw blijkt het dezelfde akker te zijn die gelegen is aan de Mortel op het Ven. De akker was destijds cijnsplichtig aan de Vrouwe van Thorn. Pastoor Petrus van Dun, pastoor te Goirle van 1598 tot 1635, heeft deze akker in bezit gehad.

('s-Hertogenbosch R.1182 fol.306 1401: dat Langlant aen die Mortel ende Mortelstraete.)

(Oisterwijk R.145 fol.22 1426: dat Wagenvoert aen dat Lange Lant.)

(Tilburg R.379 fol.24v 1682: aan de Lange landen.)

Langh Meeus Hof

Deze "hof" is geen hoeve of hofstad geweest, maar een ingesloten of omheind stuk akkerland. Het is teulland geweest, waarschijnlijk gelegen op Abcoven. Meeus is een oude voornaam, waar later de varianten van Meeuwesen zijn afgeleid..

(Oisterwijk R.143 fol.36 1420: teullant in die Langh Meeus hof Goerle.)

Langhen-stellinc

Langhen-scellinck

In de 16e eeuw wordt dit perceel vermeld als zijnde gelegen aen de Crommenwegh, dat is in de Venakkers, ongeveer ter hoogte waar nu "Vennerode" staat. De naamsafkomst ligt moeilijker. Een stellinc kan een stal geweest zijn, maar scellinck is dat zeer zeker niet, het duidt een oneffenheid aan, of ook een geschil van mening. Tussen de eerste en de tweede naam ligt drie jaar. Het is niet onmogelijk dat er een verschrijving in het spel is. Ik houd het op een oneffenheid in het land.

(Oisterwijk R. 144 fol. 60 1422: lant die langhen Stellinc Goerle.)

(Oisterwijk R. 145 fol. 20 1426: pecia terra die Langhen Scellinck.)

(G.A.T. R. 282 fol. 42v 1535: den langhen Schellinck aen den Crommen wegh.)

Langvayershoek

Langvarenshoek

In de 18e eeuw wordt deze naam genoemd als zijnde te liggen als weide over den Tijvoort. Nog enkele jaren geleden, voor dat het industrie-terrein is geworden, kende men de naam als "lange varenshoek", dus een perceel waarop lange (hoge) varens groeiden.

(G.A.T. R. 471 fol. 10v 1715: aen de Hoge Vonder.)

(Dito R. 473 fol. 12 1730: weijde aan de Tijvoort.)

Lange Voirt

Een voirt of voorde is een doorwaadbare plaats door een rivier. Deze doorgang kan doorwaadbaar gemaakt door stenen, houtenblokken, grasrossen, of wat dan ook. De weg wordt dan zo laag uitgegraven dat paard en wagen gemakkelijk kan passeren. In Goirle zijn vele voordien bekend. Deze "lange voirt" wordt al in de 15e eeuw vernoemd als gemeijnen weg, en was een doorgang door het laag gelegen broekland aan de Leij, ten westen van de Vloed.

Het broekland was toen een verbinding tussen Vloed en Leij en vormde een grote watervlakte tussen Vloed en Leij. Daarover had men een doorgang gemaakt die door zijn lengte "Lange Voirt" werd genoemd. Dit gebied moet men tegenwoordig situeren achter de fabrieken van HaVeP, op het einde van de Watermolenstraat. De Leij liep toen wat anders dan nu, en de vloed was het boezengebied voor de watermolen, die gelegen was aan de linkerzijde van de Watermolenstraat, achter de grote houten poort, in de tuin van villa Anna.

(Oisterwijk R.144 fol.60 1422: in loco dicto die lanvoert Goerle.)

(Dito R.215 fol.7v 1511: aen die Langhvoert.)

(G.A.T. R.347 fol.255v 1608: de vloet benefens de Lanckvoirt.)

(Dito R.350 fol.23 1617: onder Beeck in de Langevoirt.)

Lange Voren

Deze naam houdt verband met een lange akker, er moeten immers lange voren worden geploegd. Het is een toponiem dat op veel plaatsen voorkomt. In de 18e eeuw vinden we ze terug in de heertgang Kerk, 't Ven en 't Dorp. De meest voorkomende is die in de Kerkackers, deze lag ten oosten van de Groenenweg en tegen Abcoven aan. Als contrast lag bij dit perceel de "Korte Voren".

(G.A.T. Visvliet 869 1791: Vermeldingen onder haartgangen Kerk, Dorp en 't Ven.)

Leenhof

Leengoet

De Hertog van Brabant had onder Goirle verschillende leengoederen liggen. Gorp is o.a. zo'n leengoed. We weten daar van het bestaan van een leenhof of laatbank. Ten overstaan van zo'n leenhof geschieden de rechtshandelingen in verband met transport van onroerend goed. Ook was de leenhof op Gorp zo gestructureerd, dat door haar ook weer gronden en cijzen in leen konden worden uitgegeven. Het leenverhef van Gorp heeft plaats gehad te Brussel in het jaar 1306. Diverse leenhouders hoorden tot

het geslacht Schellekens.

Het tweede leen van de hertog van Brabant onder Goirle was het leen "ter Loo". De leenhouders zaten op Huis ter Loo, voorheen gelegen aan de Abcovensedijk. Het moet in oorsprong een jachthuis geweest zijn van de Hertogen van Brabant. De leenhouders zijn waarschijnlijk na 1600 ook de leenhouders geweest van de windmolen op Abcoven (ongeveer het pleintje bij de Douwes Dekkerdreef). Wanneer het leenverhef van ter Loo heeft plaats gehad is niet bekend, de oudst bekende leenhouders behoren tot het geslacht Bac uit West-Tilburg in de 14e en 15e eeuw.

Het derde leen van de Hertog op Goirles gebied was het leen "de Vloet". Dit leen is uitgegeven in 1462 aan Adriaen van Daelhem. Verschillende leden van de "Daelhem" 's familie houden het vervolgens in leen tot aan het jaar 1609.

Behalve deze leengoederen lagen er onder Goirle ook nog verschillende akkers en percelen, waaruit het leenhof of de leenhouders zelf nog jaarlijks inkomsten trokken. Zo waren bijvoorbeeld de Mortelakkers cijnsplichtig aan het leengoed ter Loo en o.a. akkers uit het Wermenbos en bebouwde percelen elders in het dorp, betaalden cijnzen en cauterijnzen aan het hof van de abdij van Thorn te Baarle Nassau.

(G.A.T. R.256 fol.12 1503: leengoet bij den Brem tot Abcoven.)

(Dito R.266 fol.5 1517: Leengoet 't Loo te Goirle.)

(Dito R.300 fol.55 1555: Leengoet de Mortel te Goirle.)

(Oisterwijk R.144 fol.88 1423: in loco dicto int Loe aen Godeke Godertshof.)

(Dito R.157 fol.12 1449: een stuck erffe dat Loe.)

('s-Hertogenbosch, Bossche protocollen fol. 200 oct.sept. 1467-1468: Lant dat Loe aen den hovel van Goirle.)

Leeuwerken eyck

Dit is de voormalige "Alphense hoef", die tijdens de bevrijdingsdagen in 1944 in brand is geschoten en daarna helemaal gesloopt. Hoewel op Alphens grondgebied gelegen, wil ik dit toponiem toch bij Goirle behandelen. Het was kort bij Goirles gebied met bezittingen op Goirlese grond. Eens heeft het deel uit gemaakt van de abdij van Tongerlo, die heel Nieuwkerk en verder vele percelen en hoeven onder Goirle in bezit had. De hoeve "Leeuwerken Eyck" was waarschijnlijk de oudste hoeve hier in de omtrek en men neemt algemeen aan, dat het deze hoeve geweest is, die in 1205 door de abdij van Echternach aan die van Tongerlo werd overgedragen. De hoeve gaat echter in ouderdom verder terug als 1205. Er zijn bij opgravingen zoveel oude sporen ontdekt, dat er ter plaatse reeds vanaf de Romeinse tijd een nederzetting geweest moet zijn. De naam van de hoeve is waarschijnlijk te danken aan de vlakbij liggende voorde in de Oude Baan, door de Oude Leij of Donge. Deze doorgang wordt bij de uitgifte van de "Gemeijnt van Tilburg en Goirle in 1329 genoemd de "Erwicxfoirt".

(G.A.T. R.331 fol.18 1584: gemeynt van Tilborch en Goirle tot eenen dijck van Leeuwercken Eyck.)

(Dito R.349 fol.150v 1614: De Bolleck omtrent Leeuwercken Eyck.)

(Dito R.353 fol.156 1629: te Goirle omtrent de hoeve geheeyten Leeuwercken Eyck.)

(Dito R.362 fol.226v 1650: in prochie van Tilborch tusschen Leeuwercken Eyck en de Aerschot.)

Joseph Wijdemans, toponiemen uit handschriften van A.Hoogendoorn en C.Robben, met eigen aanvullingen.

RIEL, bij Goirle

de geschiedenis van Riel in een notendop

Door: Jan A. M. van Eijck

*Van Vijfhuis' tot de Vonder
Riel is bijzonder
Van Zandeind tot Brakel
Riel: een mirakel!*

Inleiding

De Rielse schoolmeester Bartholomeus van Oerle schreef in 1837 voor de schoolopziener al een "**Beschrijving van het dorp Riel**". Zijn conclusie in die "proeve van een beschrijving" mag met recht nog steeds aangehaald worden: "*...Levendigheid of doortocht is er weinig... zoodat men in volstrekten zin kan zeggen: Riel is een Boeren dorpje...*".

Maar is voor ons de geschiedenis van één persoon al niet interessant? Hoe interessanter is dan niet de geschiedenis van een heel dorp! Laat staan van een dorpje zoals Riel. Ik zal het u laten zien en laten proeven.

Ons dorp Riel moet overigens onderscheiden worden van het gehucht Riel onder Geldrop, vandaar: Riel bij Goirle! Het Geldropse gehucht Riel, onder de rook van Eindhoven, telt maar ca. acht boerderijen/woningen in een (nog) onwaarschijnlijk landelijke omgeving!

Maar nu alle aandacht voor ons eigen Riel.

Sporen van bewoning in de brons- en ijzertijd

Zelfs archeologisch gezien is Riel al interessant. Dan kan ook haast

niet anders door haar ligging tussen Alphen en Goirle in! Aan weerskanten borrelt de archeologie zo uit de bodem op; denk maar aan de grafheuvels op de Regte Heide en de grafvelden in Alphen! Dankzij de relatief hoge zandgronden én daarbij haar ligging zo dicht aan de Oude Ley, is in Riel al lang geleden bewoning, tenminste tijdelijke bewoning, en doortocht geweest.

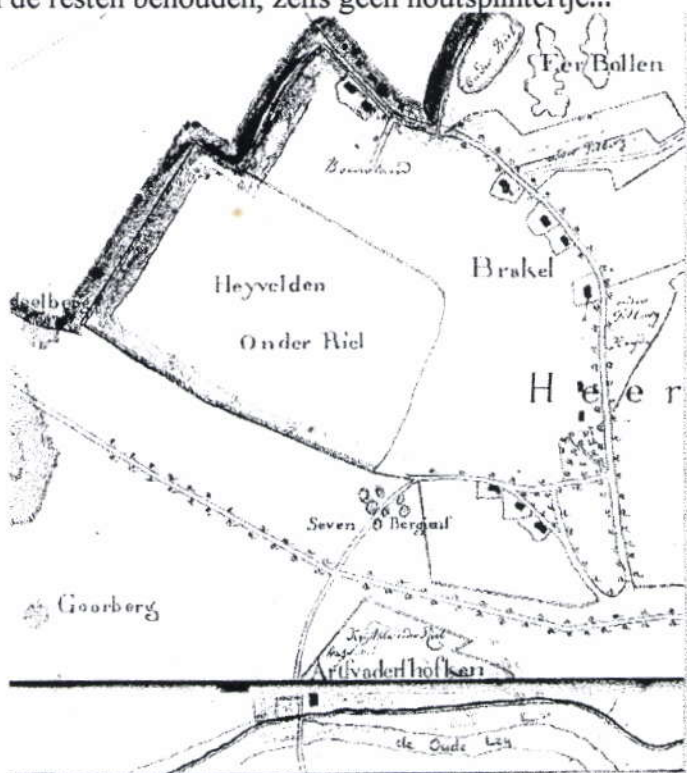
Er zijn zes archeologische vindplaatsen van betekenis in Riel bekend, de Regte Heide dus niet meegerekend! Jac Verhagen heeft ze recent nog op een rijtje gezet. Het gaat om twee grafheuvelgroepen ten oosten en ten westen van de Oude Tilburgsebaan t.h.v. de Looienhoek/het Hoefke, één vondst van urnen op de Logthoek (Koestraat), één in de Brakelsche Akkers nabij de Meelberg, en dan nog twee dicht bij het dorp nabij de Alphenseweg ten oosten en ten westen van het Bels Lijntje. Het betreft vondsten uit de brons- en ijzertijd, ca. 1700-1000 vóór Christus. De vondsten zijn gedaan in 1770 (de eerste grafheuvelgroep), in 1838 (Logthoek) en in 1842-1843 (Brakelsche Akkers) en die van de Alphenseweg in 1938. Deze eeuw is er dus maar weinig blootgelegd in Riel! De vondsten zijn archeologisch interessant, maar zeker niet bijzonder voor Noord-Brabant. Een aantal urnen en bijpotjes zijn zelfs bewaard gebleven omdat ze in 1842 door de Tilburgse vinder Jan Antonie van Spaendonck genereus zijn afgestaan aan het Noordbrabants Genootschap. U kunt ze nu weer bewonderen in het Streekmuseum in Alphen.

Kaaiegat

De ligging van de Oude Ley of bovenloop van de Donge is ongetwijfeld erg belangrijk geweest voor bewoning en doortocht in dit gebied. De Oude Ley kan sinds mensenheugenis op Riels grondgebied slechts op drie plaatsen worden gepasseerd: een doorwaadbare plaats bij Erwickxvoirt/ Aesvoort (= Riels Hoefke), een oversteek bij de Schoordijk (Goirleseweg-Rielsedijk, bij café de Vriendschap) en bij de Rielse Vonder (Vonderstraat-

Tilburgseweg). Op de kunstwerken van het Bels Lijntje en de A58 na, zijn dit nog steeds de enige passage-mogelijkheden!

Deze Oude Ley moet vroeger heel wat breder zijn geweest. Dat zou men moeten kunnen zien aan zijn brede bedding, nu nog te zien als een breed beekdal tussen de hoge Regte Heide in het oosten en de hoge bosrand van het Riels Hoefke/ Leeuwerkeneik in het westen. Er wordt ook wel beweerd dat de Oude Ley tot aan Riel ooit bevaarbaar is geweest. Zo is de fam. Schellekens bij het ontginnen van een stuk land nabij de Alphensebaan in het begin van deze eeuw gestuit op de resten van een boot van wel 12 à 13 meter lengte, zo wist de oude Joanus Schellekens ("de lange Schel", geboren in Riel in 1891) te vertellen! Helaas kon men niets van de resten behouden, zelfs geen houtsplintertje...

Bijschrift kaart pag 17

Op dit detail van de kaart van Hendrik Verhees (1794) van de Heerlijkheid Tilburg en Goirle en de Heerlijkheid Riel is midden-onder de KeijAkker aangegeven. De Rotterdammer Diederik Zijnen - naar wiens kaart (1760) deze is gemaakt - had het Aesvoirtshoefke verstaan als Aartsvaderdershofke: zo moet het misverstand in de wereld zijn gekomen! Van Oerle sprak (onbegrijpelijk) over Aarschotse Hoeve: het moet zijn Aesvoirts Hoeve. Het is het huidige **Riels Hoefke** nabij de brug over de Leij.

Nog een opmerkelijk gegeven wil ik u opdissen in dit kader. Die brede bedding van de Oude Ley bracht letterlijk een hoop kiezel en keien met zich mee. Vlakbij diezelfde Alphensebaan lag volgens oude landkaarten uit 1760 (Zijnen) en 1794 (Verhees) een **"KeijAkker onder Riel"**. Het is mijn stellige overtuiging dat vanwege die rijkdom aan keien in de grond bij Riel in het verloop van de vroegere Oude Ley het dorp Riel resp. de Rielenaren de schimpnaam kregen van Kaaiegat en Kaaischijters!

Riel krijgt een kapel

Is Riels oudheidkundige verleden al de moeite waard, het blijft in de geschreven archivalia toch wel een hele tijd stil rond dit vlek in het Hertogdom Brabant. Wordt het dorp nog niet genoemd in een verkrijgsbrief aan de heer van Tilburg en Goirle uit 1329, dat gebeurt wel in 1392, waar gesproken wordt in een Bossche schepenakte van *"locus qui dicitur Riel"* (een plaats die genoemd wordt Riel). We kennen zelfs al een zekere Arnoud van Riele uit Gilze in 1333. Waar de naam Riel vandaan komt, blijft overigens in duistere nevelen gehuld...

Echt iets weten we pas van Riel bij de stichting van een kapel in Riel in 1444. Een aantal inwoners van het gehucht Riel werd gestimuleerd door kapelaan Johannes van den Nuweleynde uit Alphen om een eigen kapel in Riel op te richten. Riel behoorde vanouds kerkelijk tot de parochie Alphen en bleef daar ook met die kapel toe behoren. Alphen had vermoedelijk zelf al in de 11^e eeuw een kerkje. Het was immers al lang bewoond: in 709 als leengoed geschonken door de Frankische edele Engelbert aan Willibrord en door deze weer vermaakt aan Echternach. Die droeg

vanaf 1175 de directe zielzorg over aan de kloosterlingen van Tongerlo, zowel in Alphen als in Riel. Dat zou zo duren tot aan 1824 toe!

Riel mocht al betrekkelijk snel een zelfstandige parochie worden. In 1519 deed een aantal inwoners het verzoek aan de bisschop van Luik om zelfstandige parochie te mogen worden. Zij konden dan beter voldoen aan hun kerkelijke plichten zoals de zondagsmis en de paascommunie en men was beducht voor het gevaar van kinderdood vóór het H. Doopsel! De toestemming kwam (officieel pas in 1520). Was de patrones van de kapel nog de H. Catharina, nu werd dat St. Antonius Abt. Het kleine kapelletje diende groter te worden en werd uitgebreid tot kruiskerkje. Wij maakten in 1982 al eens een reconstructietekening van het oude kerkje van Riel. Beter dan door die schetsen kan de uitbreiding niet worden uitgelegd.

reconstructie-tekening a
Kapel van Riel
1444-1519

reconstructie-tekening b
Kruiskapel te Riel
1510-1621

Deze reconstructietekeningen van kapel, kruiskerkje en kerk-met-toren geven een betrouwbare impressie van Riels heiligdom van 1444 tot 1897.

In de dakruiter van het kruiskerkje hingen twee klokken, vanaf 1821 hingen zij in de toren. De oudste klok van heden is nog steeds één van die oorspronkelijke klokken, nl. de Antoniusklok, in 1519 gegoten door Willem en Jasper Moer, broers uit een Bossch' klokkengietersgeslacht. Samen met de prachtige eenvoudige doopvont zijn het de getuigen van vijf eeuwen Riels parochielevens!

Het gespleten Riel

Nu al komt de eigenaardige situatie naar voren dat Riel - tot op de dag van vandaag! - een gespleten leven leidt: het behoort wereldlijk/burgerlijk tot Oost-Brabant (s-'Hertogenbosch) en kerkelijk tot West-Brabant (Breda). Immers door bij de grote bisdommenindeling in 1559 mee over te gaan naar het dekenaat

Breda, later Hoogstraten en later weer Breda, behoorde Riel tot het bisdom Antwerpen. Bij de nieuwe kerkelijk indeling van 1853 (het herstel van de Nederlandse bisdommen) kwam Riel via het dekenaat Ginneken bij het bisdom Breda. Nu nog is Riel de meest oostelijke parochie van bisschop Muskens!

Burgerlijk behoorde Riel tot het kwartier van Oisterwijk en dus tot de Meierij van 's-Hertogenbosch. Het had daar ook al snel last van: bij de val van 's-Hertogenbosch in 1629 moest het kerkje worden gesloten. Riel zat zelfs door die perikelen bijna 40 jaar zonder pastoor, van 1637-1673. Pas in 1673 benoemde Tongerlo een nieuwe pastoor in Riel, Fredericus van Tulder die tegenover het kerkje een schuurkerk en een nieuwe pastorie-boerderij betrok. Burgerlijk had Riel dus een vreemde positie. Het lag ook letterlijk moeilijk, namelijk ingeklemd in de Heerlijkheid Tilburg en Goirle. Die heerlijkheid strekte zich namelijk uit van de Hultense Heide bij Klein Tilburg tot aan Brakel aan de westelijke kant, en van Moerenburg tot aan de Regte Heide in het oosten. En Riel lag daar krampachtig tussenin. Riel behoorde tot de dingbank van Hilvarenbeek. Voluit heette die de Dingbank van Hilvarenbeek, Diessen, Riel en Westelbeers. De getalsmatige verhouding tussen die dorpen (bijvoorbeeld bij financiële verrekening) was volgens Van Oerle 14:9:3:2. Riel telde dus voor 3/28 mee. Riel was niet het kleinst, dat was Westelbeers. Toch was het ook te klein om ooit een schepen te leveren in het college van schepenen van Hilvarenbeek. Wel schijnt het zo te zijn geweest dat bij terechtstellingen in criminele rechtszaken de

Een afbeelding van de stempel van de Dingbank Hilvarenbeek, Diessen, Riel en Westelbeers. De originele stempels bevinden zich nu in het museum van Hilvarenbeek en Diessen!

voorkeur gegeven werd aan Rielenaren om de straf te voltrekken, met name aan iemand uit Brakel (als oudste gehucht)! Het schijnt te maken te hebben met het feit dat Hilvarenbeek ooit een onschuldige zou hebben veroordeeld, en zo zou tot 1750 toe de galg en het rad in Riel op de heide te aanschouwen zijn geweest: Riel, het geweten van de Heerlijkheid...!

Riel pardoes bij Alphen gevoegd

Het dorpje Riel groeide eigenlijk nauwelijks in de jaren 1400-1800. Van ca. 250 inwoners (1450) naar 350 (1600), een terugval zoals op het hele Brabantse platteland naar 300 (1750), en dan naar 400 inwoners (1800), is niet echt spectaculair. Dat was nergens op het platteland overigens. De groei van Riel wordt pas explosief na 1900.

Behalve dat Riel qua inwonertal maar weinig groeide, gebeurde er ook niet bijster veel opmerkelijks. Meester van Oerlebeweerde dan wel dat Riel aan de weg van Antwerpen naar 's-Hertogenbosch lag, ofwel (zo zegt Van Oerle) aan de weg van Parijs naar Groningen(!), toch merkte hij droogjes op dat er geen veldslagen van betekenis plaatsvonden in Riel. Maar Riel had natuurlijk evenveel last van doortochten en plunderingen door Maarten van Rossums troepen, en door Fransen, Pruisen, Muscoviters, Hessen en Kozakken als elk ander Brabants dorp.

Men moet geschrokken zijn in Riel in het jaar 1810. Van de ene dag op de andere werd Riel bij Alphen gevoegd, per keizerlijk decreet van Napoleon, getekend te Fontaineblau op 8 november 1810. Riel had burgerlijk nooit iets met Alphen gehad! Het had bestuurlijk altijd zaken moeten doen met Hilvarenbeek. Maar dat was over in 1810. Alphen en Riel moesten wennen aan elkaar. De installatie van de eerste gemeenteraad ging moeizaam wat de twee vertegenwoordigers van Riel betrof. Maar het wende snel. Na twee generaties Hendrickx aan het hoofd van de gemeente Alphen en Riel, en de tussenpaus A. Olieslagers (1884-1887), kwamen Rielse bestuurders aan het roer van de gemeente. Bestuurders van

formaat zelfs. Vooral de persoon van Simon Anselmus Vosters (1848-1914) die na een militaire loopbaan in Ned. Indië,

burgemeester werd

van 1887-1914

dwong respect af bij

iedereen. Zijn 25-

jarig

burgemeestersjubile

um werd dan ook

uitbundig gevierd in

1912: er werden 5

grote erebogen

geplaatst in Riel,

versierd met rozen

uit de eigen

kwekerij van de

familie Vosters, en

heel Riel feestte zo

stevig dat ze 14

dagen zat waren, zo

wil de volksmond...

Vosters werd

opgevolgd door een

ander Rielse zoon:

Willem Huijbregts

die burgemeester

was van 1915-

1937, en

volkomen

onverwacht overleed in de nacht vóór zijn aftreden op 31

december 1937! Na Huijbregts kwamen er "import"-burgemeesters

in Alphen en Riel.

BEROEPEN IN RIEL IN 1837.	
	aantal personen
Landbouwer	40
Schoenmaker-Leerlooier	5
Tapper-Slijter-Kroeghouder	4
Winkelier	4
Karreman	3
Broodbakker	2
Grutter	2
Bierbrouwer-Tapper	1
Tapper-Logementhouder	1
Hoefsmid	1
Kleermaker	1
Koren-schors-moutmolenaar (windmolen)	1
Kraaner	1
Loonslachter	1
Oliemolenaar (rosmoten)	1
Timmerman	1
Waskaarsenmaker	1

Deze gegevens zijn ontleend aan:
 - Gegevens bij de Topografische kaart 1837.
 - Patentregisters Gemeente Alphen en Riel 1836/1837 en 1837/1838.

Opgemerkt moet worden dat soms meerdere beroepen door één persoon werden uitgeoefend.

overzicht van beroepen zoals die voorkwamen in Riel in 1837.

Deze tabel van beroepen in Riel in 1837 geven een beeld van de Rielse leefgemeenschap.

De ontsluiting van Riel

Tot in het midden van de vorige eeuw is Riel een echt boerendorpje gebleven. In 1837 telde het slechts 40 boerderijen, een aantal middenstanders, een kerk-met-toren, een windkorenmolen en een brouwerij. In totaal woonden er 430 mensen. Het lag midden tussen grote heidevlaktes. In de winter moet het één grote modderpoel van karsporen met plassen en modderpaden geweest zijn, reken maar! In 1856 zijn er provinciale plannen om de Donge bevaarbaar te maken, met vanaf 's-Gravenmoer een gegraven kanaal naar Tilburg met een zijtak naar Riel! Het bleven plannen...

De eerste echte ontsluiting van Riel had plaats in 1867, met de aanleg van het **Bels Lijntje**, het spoor van Turnhout naar Tilburg. Dat Bels Lijntje werd aangelegd van zuid naar noord, door de Brakelsche Heide, de Spaansche Hoek, de Ronde Akkers en over een hoge dijk door den Kwajen Hoek en door het "moeras" van De Blaak naar Tilburg. Om die "ballastdam", zoals dat in spoortermen heet, te kunnen opwerpen, was veel zand nodig, zand dat werd gewonnen uit "d'n Ballagère" een zandwinning bij wachtpost 12 tussen Looneind en Brakel. *Ballastière* betekent in het Frans zandgroeve waaruit men grind wint voor een ballastdam voor het spoor. In de spoortaal van de vorige eeuw was alles in het Frans (denk aan d'n *Atelier* in Tilburg). Jarenlang kon de Brakelse jeugd er dokkelen en vissen tot de plas in de jaren twintig volgestort werd met stadsvuil.

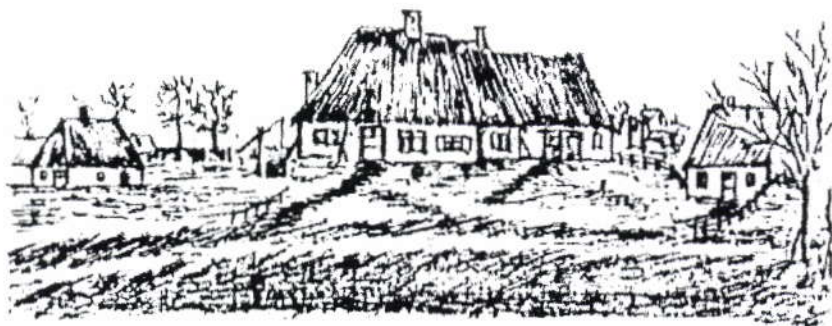
Het Bels Lijntje bracht ook stationnetjes en wachtposten met zich mee, zo'n stuk of vijf op Riels grondgebied, wachtpost 8 tot en met 12 (Zandeind, Spaanse Hoek, Brakel, Brakelse Hei en d'n Ballagère). Het station van Riel had eigenlijk maar de status van een "halte"; de stationchef heette er dan ook "*chef de halte*". Joaneke van Loon was 100 jaar geleden dieën "*chef de halte*", en na hem de legendarische P.J. van der Vloet (1885-1968), die van zichzelf zei: *Péjé is iemand, die is bang van niemand!*" Het Bels Lijntje kreeg in 1902 een zijtak voor goederenvervoer

naar Goirle. Die takte af bij wachtpost 7 (achter café De Financie), maar zo eenvoudig was dat nog niet! De wagons moesten tot 1938 eerst naar Riel, dan teruggestoten worden via een parallelspoor naar wachtpost 7, om vervolgens naar Goirle te kunnen sporen op het traject langs de Spoorbaan van tegenwoordig naar het stationnetje Goirle ter hoogte van het huidige Waterspoor. Vanaf 1938 takte de goederenlijn rechtstreeks af bij wachtpost 7.

Het personenvervoer over het Bels Lijntje zelf duurde voort tot 1934. De lijn Riel-Goirle deed dienst tot 1942. De Duitsers hadden toen rails nodig aan het Oostfront en braken de lijn af!

Goederenvervoer bleef over de hoofdlijn bestaan tot 1974, waarna Boal Boemel nog enkele jaren de dienst mocht uitdrijven met een toeristische stoomtrein tot 1981, totdat het nu verheven is tot toeristisch fietspad. Jaja, de tand des tijds knaagt door...!

Wat ons rest dat zijn de herinneringen, de verhalen en de anekdotes. Zoals bijvoorbeeld dat verhaal van dieën Belsen machinist en zijn collega-stoker die zo graag een balletje biljart stootten. Zo ook tijdens de stop bij halte Riel. Toen de reizigers - ongerust geworden over de vertraging - hem in het café kwamen halen, zei hij: *"...Awel menier, 't is carambol zulle. As de pertaai oit ies, dan bolle me..."*. Of het prachtige verhaal over Koningin Wilhelmina die zowel in 1916 als in 1935 op het zijspoor van Riel overnachtte in haar Koninklijke trein. Toen daar in mei 1935 's morgens om 6 uur een Rielse boer langs wilde rijden met zijn kar, om de koeien te gaan melken, hield de marechaussee hem staande. Hij mocht de koninklijke trein niet passeren! Maar nou kan er veel gebeuren, maar niét dat een boer zijn koeien niet gaat melken! De boer zei: de koeien staan op springen, ik moét naar die beesten toe, niet goedschiks dan kwaadschiks. Ten lange leste mocht hij er langs na veel gepalaver, maar alleen als hij op het hubbord van de wagen ging zitten met zijn rug naar de koninklijke slaaptrein. Hij moest het ongewassen gezicht van Wilhelmina (met los hangend haar...) eens kunnen zien...!

De boerderij van Willem Leppers, schoenmaker-leerlooier en gemeenteraadslid, aan de Alphenseweg in Riel. Tekening uit 1831 van Pieter van Sluijs de Quack die als militair bij hem ingekwartierd was.

Verharde wegen

Wellicht nog belangrijker voor de ontsluiting van een dorp dan spoorwegen zijn verharde wegen. Riel moest wachten tot 1880 voor het de eerste verharde weg kreeg. Een stuk tenminste, want het ging om het tracee Tilburg-Riel. Het stuk Alphen-Riel dat werd aangelegd vooral door toedoen van burgemeester Vosters, moest wachten tot 1894! Die weg was verhard met kinderkopjes en slingerde wel romantisch vanaf de provinciale weg Baarle-Alphen-Gilze (de afsplitsing lag bij het huidige Bunga Melati) door Alphen-Oosterwijk, Brakel en Looienhoek naar het dorp Riel, maar menig automobilist heeft er wat op af gefoeterd: holderdebolter slingerdeslanger kon men niet echt opschieten! Mooie originele stukken van deze eerste verharde weg kunt u nog bewonderen bij Alphen-Oosterwijk ("tussen stal en schuur") en de parkeerplaats bij de Druisdijk is ook zo'n origineel stukje: het zijn de dierbare getuigen van weleer! Van de overschot aan keien kon in 1894 reeds het Zandeind verhard worden tot aan de spie! De aansluiting van Goirle op de weg Tilburg-Alphen via de Nieuwe Rielseweg moest wachten tot 1898. De weg Riel-Goirle over de

Rielsedijk werd pas verhard na 1955 evenals de oude baan Riel-Gilze. Ontsluiting bracht ontwikkeling! Met het spoor konden industriële produkten worden aangevoerd en afgevoerd. Ik noem de aanvoer van kunstmest (de guano in zakken van 100 kilo), stadsgier per spoorwagon, maar ook materiaal voor de nieuwe kerk van 1897! En natuurlijk de huiden voor de bloeiende leerindustrie in Riel. De looi- en lederindustrie kende zowel in Alphen als in Riel een grote bloei, vooral in de periode 1890-1918. Belangrijke fabriekjes waren de looierijen van Vermetten (tot 1921), de broers J., P. en Ant. Vermeulen (tot resp. 1921, 1922 en 1923), van Sjef Vermeulen (tot 1978!), Gebr. Schellekens (later Mutsaers), en van Gebr. van Gorp, wier kuiplooierij zelfs tot 1983 heeft kunnen doordraaien, zij het kleinschalig. En dan de eigen melkfabriek van Riel. "Boterfabriek" zeiden ze in Riel altijd. Zij werd opgericht in 1902 en stond uiteraard onder het patronaat van St. Antonius.

Briefhoofd van de Rielse melkfabriek St. Antonius. *Goirlanden drinken wekelijks samen twintigduizend liter Rielse melk*, zo kopte Goirles Belang in 1969 nog!! Over een band gesproken : het is ze met de melk ingegeven...!

Het was in het begin een handkracht-roomboterfabriek zegt een toeristische gids van Herman de Ruiters uit Breda (1907). Om de graad van bloei uit te drukken waarin deze fabriek verkeerde, zei zijn zegsman uit Riel dat meer dan 250 koeien waren aangesloten bij St. Antonius! De Ruiters stelde zich al een algemene ledenvergadering voor van deze "aangeslotenen"! In 1909 werd het een stoomzuivelfabriek met een motor van 4 pk. Stond de boterfabriek in 1902 op de hoek van Dorpsstraat en de toen nog kale

Tilburgseweg, het hart van Riel had intussen veel meer gezicht gekregen. Want naast de prachtige herenhuizen, de nieuwe pastorie (1874) en daartegenover huize Vosters (1883), verrees ook een nieuwe kerk met toren. Net vóór de eeuwwisseling werd zij gebouwd, naar ontwerp van architect P. van Genk uit Leur, onder bouwpastoraat van A. de Weert. En ondanks dat de aannemer failliet ging toen de kerk nog niet half-af was, ging het kerkbestuur voortvarend door. Zij bouwde in eigen beheer de kerk af. De nieuwe kerk kon worden ingezegend in augustus 1897. Het werd een prachtige kerk, afijn dat kunt u nu nog zien! Riel kon als een grote jongen de 20^e eeuw in!

H. DE GROOT,
Linnen Fabrikant.
Burg. en Tilburg.

Echte textielfabriekjes heeft Riel niet gekend. De grootste werkgever in deze sector met ca. 10 thuiswevers in dienst, was Hendrik de Groot (1847-1922). Hij was overigens tevens koster-organist, deken van het zangkoor, verkocht bidprentjes en ansichtkaarten en gaf 's morgens vóór school en 's zondags catechismusles aan de Rielse jeugd.

De 20^e eeuw heeft Riel - aanvankelijk aarzelend - de nodige vooruitgang gebracht. En was er al telefoon vanaf 1896, electriciteit kwam er in 1922, in dezelfde periode zoals dat in andere dorpen gebeurde. De ontwikkeling van het sociaal-maatschappelijk leven had vooral onder een katholieke signatuur plaats, net zoals in heel Brabant. Er kwam een NCB-afdeling Alphen en Riel (1901, gesplitst in tweeën in 1914), een Wit-Gele Kruisafdeling (1926), een R.K. Werkliedenbond (1931), een R.K. Boerinnenbond St. Anna (1931), een eigen parochiehuis St. Joseph (1934), een EHBO-vereniging (1939) en de Landelijke

Rijvereniging St. Antonius (1941), etc. De groei van Riel noodzaakte ook tot uitbreiding, c.q. verbouwing van de kerk: in 1932 kwam er een dubbele zijbeuk aan weerskanten. Op eigen muziek heeft Riel lang moeten wachten: in 1945 pas kwam de Rielse fanfare "Muziek en Vriendschap". Ook het onderwijs kwam onder katholieke invloed te staan. In 1926 kwam de openbare school - net nieuw gebouwd aan de Goirleseweg - onder een katholiek bestuur. Riel is zijn tijd altijd al vooruit geweest: het heeft altijd gemengd onderwijs gekend. Door de nood van kleinschaligheid gedwongen weliswaar, hebben Rielse jongens en meisjes altijd al samen in de klas gezeten! Vanaf 1926 kwam er ook (in het vrijgekomen oude gebouw naast de kerk) een bewaarschool, die beide onder de hoede stonden van de eerv. zusters Dochters van Onze Lieve Vrouw van het H. Hart (de "gutjesnonnen" van de Bredaseweg), die van 1926 tot aan 1952 het Riels onderwijs dienden en er de wijkverpleging verzorgden.

Oorlog en vergeten bij de bevrijding?

Na alle oorlogsleed in de Tweede Wereldoorlog waaraan ook Riel niet ontkwam, naderde in september 1944 de bevrijding door de geallieerde legers. Maar pal voor Riel stokten de oprukkende divisies: de Engelsen bleven steken in Poppel en de Polen in Alphen, 3 weken lang! Toen eindelijk de opmars kon worden voortgezet, trokken de Engelsen van Poppel naar Goirle en Tilburg. De Polen bogen van Baarle en Alphen af naar Gilze-Rijen en Breda. En Riel...? Riel lag er tussenin: **Riel is nooit bevrijd!** In het parochiememoriaal van pastoor Van Raamsdonk staat het bewijs: "... (Na 3 weken granaatvuur)... *Vrijdagmorgen 27 October 1944 vertrok de Duitse Wehrmacht; 28 October was Riel bevrijd...*", schrijft Van Raamsdonk. De Duitsers waren weg, een echte bevrijder kwam er niet: Riel was bevrijd, niet Riel werd bevrijd.

Riel groeit door

Na de oorlog groeide Riel enorm hard. Niet de lokale industrie: de looierijen die nog niet in 1921-1922 waren opgeheven sloten successievelijk, het melkfabriek ging dicht in 1975, Gotextextielatelier sloot ook in 1975. Wel maakte de eigen Rielse grootgrutter W. van de Corput een enorme groei door met zijn *Boerenschuur*. In 1967 kreeg Riel een eigen vestiging van de Boerenleenbank en kwam er in 1977 ook een eigen huisarts en een tandarts na 1980. Ja, in veel werd Riel self-supporting. Een industrieterrein verscheen en raakte vol. De grootste groei zit echter in het inwonertal: van 600 (1900) naar 900 inwoners (1940) en na de oorlog naar 1350 (1960) tot 2060 (1976) en 2422 nu (1997) is niet niks. Eerst waren er de nieuwbouwwijken in de Oranjebuurt, dan de uitbreiding Leykant I en II aan de Tilburgseweg, en recentelijk de Ronde Akkers, en Vierkwartieren I en II. Geen wonder want al die Rielse mondjes moeten eten en die Rielse lijfjes moeten een dak boven het hoofd hebben en kunnen bewegen!

Riel, bij Goirle

En dan komt die vermaledijde gemeentelijke herindeling in 1996. Riel vecht voor wat het waard is. Het vecht om samen met Alphen te worden opgenomen in een grote groene gemeente van Ulvenhout tot Riel. Riel werpt symbolisch een keienwal op tegen Goirle en Tilburg onder de leus "Behoud Riel". Een sympathisant in Goirle stak hen nog een hart onder de riem met de slogan: *Goirle Blijft (van Riel af)*. Helaas voor Riel, het heeft niet mogen baten. Riel werd bij Goirle gevoegd. Bestuurlijk totaal nieuw voor elkaar! Maar sociaal-maatschappelijk passen ze goed bij elkaar, dat weet iedereen. Riel winkelde al veel in Goirle, voor voortgezet onderwijs, voor medische en ouderenzorg, voor speciaalzaken, voor de bibliotheek en muziekschool enz. En al stonden in het begin van de vorige eeuw Goirle en Riel elkaar soms letterlijk naar het leven toen het ging om het verdelen van de gemene gronden

(de Regte Heide), die tijden zijn voorbij! Ze zullen wel aan elkaar wennen. Laten we hopen dat Riel zijn landelijke karakter mag behouden: het hoeft niet allemaal aan elkaar te groeien! Laat Riel en Goirle los van elkaar, bouw het niet aan elkaar vast. Laat Riel een trots boerendorp blijven!

En als ik nog ooit een tegeltekst in Riel mag neerleggen, dan zal het deze zijn:

*Hier ligt Riel
In de verte liggen Goirle en Tilburg
rustig laten liggen...*

Met dank aan Pieter van Eijck (Alphen) en Ton van Gool (Riel) voor hun kritisch commentaar.

Bronnen en literatuur:

- Backx, Sjef, Jan van Eijck en Ton van Gool, *Alphen en Riel, een eeuw foto's en herinneringen* (1993);
- Beek, Pierre van, *Riel en zijn onvermoede geheimen en Tilburg en zijn Bels lijntje*, in *Brabants Palet* (1979), en *Riel kreeg in 1519 parochiële zelfstandigheid* in *Nieuwsblad v.h.Zuiden* (1969)
- Dries-van der Velden, Ad van den, *Het Brabant van Toen, afl. Riel*, in *Het Nieuwsblad van het Zuiden*, 19 oktober 1978
- Eijck, J. van, G. Hardeveld e.a. (red.), *1810-1985 Twee dorpen ...één gemeente, 175 jaar geschiedenis van de twee Brabantse kerkdorpen Alphen en Riel*, 1985;
- Eijck, Jan van, *Riel bij Goirle? Dat wordt toch nooit wat!*, in *Rond de Schutsboom*, 14; 1 (1994);
- Gool, Ton van en Jan van Eijck, *100 Jaar Kerk Riel*, 1997;
- Juten, G.C.A., "Riel", in *De Parochiën in het Bisdom Breda*, dek. Breda 2. (1935);
- Oerle, Bartholomeus van, *Beschrijving van het dorp Riel (1837)* in *De Runstoof*, 15; 2-3 (1992);
- Verhagen, J.H., *De Grafheuvels en urnenvelden in Baarle-Nassau, Alphen en Riel* (1997);
- Vosters, S.A., e.a., *Het Geslacht Vosters, de voorgeschiedenis van de Rielse Reuzen* (1988).

SCHENKINGEN

Dorsen

Voor het derde jaar hield onze heemkundige kring op zondag 6 september een dorsdag in samenwerking met de mulders van molen "De Wilde". Maar voor het zover was, moest eerst de manege gerepareerd worden. De balken waaraan het paard de molen voorttrekt, waren versleten, ja zelfs rot. Ons heemlid André Vromans kwam te hulp en leverde -via zijn houthandel- gratis drie eiken balken.

De dorsdag was een groot succes, mede dank zij voerman Cees v.d. Broek van manege "De Heideruiter"; opnieuw stelde hij belangeloos zijn paard ter beschikking om de manege te trekken.

Brandkuil

Naar aanleiding van een artikel over de brandkuilen in Goirle schonk mevr. v.d. Ven-v. Oirschot een ets van de brandkuil in "het Morteltje" zoals die daar lag in 1986. De brandkuil ligt er nu nog en is het enig overgebleven exemplaar van de vroegere brandkuilen in Goirle. De ets staat afgedrukt op pag. 33. Het bewuste artikel wordt nog gepubliceerd.

Drie karren

Het Tilburgse transportbedrijf Harrie van Casteren schonk aan onze kring een platte kar, een stootkar en een "strontkar". De karren stammen uit het begin van deze eeuw. Om de karren goed te kunnen bewaren, wordt op het erf een nieuwe karloods gebouwd door eigen heemleden, daarbij belangeloos geholpen door aannemer Louis Verhoeven.

Aankomst karren van transportbedrijf H. van Casteren

Brandkuil in "I Mortelje". Ets van M. van Oirschot
Geschonken door Mevrouw van de Ven - van Oirschot

Archief Boerenbond Goirle-Riel

In september 1997 hield de Goirlese Boerenbond op te bestaan als zelfstandige afdeling. Oorzaak daarvan was de fusie met de afdeling Boerenbond Riel vanwege de gemeentelijke herindeling waardoor Goirle en Riel één gemeente werden. De notulenboeken en andere archiefstukken van beide afdelingen zijn in beheer gegeven aan onze heemkundige kring. De archiefstukken bevatten een schat aan gegevens en geven een uitstekend inzicht in de ontwikkeling van de landbouw. Wij zijn het bestuur van de Boerenbond Goirle en Riel dankbaar voor hun besluit en stellen - onder de gebruikelijke voorwaarden- de archiefstukken beschikbaar voor onderzoek en studiedoeleinden. Dat zij daarbij goede diensten kunnen bewijzen, getuigt onderstaand artikel van Frank van Gils over de oprichting van de Goirlese Boerenbond. De archiefstukken zullen ook zeker een waardevolle informatiebron vormen voor een uitgave over de boerenstand in Goirle, die Frank en Jef van Gils aan het voorbereiden zijn.

De oprichting van de Goirlese Boerenbond, een afdeling van de Noordbrabantse Christelijke Boerenbond (NCB).

Door: Frank van Gils

Na 1878 raakte de landbouw in Nederland in een depressie die aanhield tot ongeveer 1895, met als dieptepunten het midden van de jaren tachtig en 1893/94. Deze crisis betekende geen stilstand in de groei van 's lands produktieve krachten, wel een vertraging in het tempo. Het is dus niet toevallig dat in deze tijd, die voor boeren uiterst zwaar was, stemmen opgingen om de handen ineen te slaan en samen te werken aan de emancipatie van de boerenstand.

Op 31 januari 1896 werd in Arnhem de Nederlandsche Boerenbond opgericht (NBB), de voorloper van de Katholieke Nederlandse Boeren- en Tuindersbond (KNBTB). Vanuit Noord-Brabant was er maar één vertegenwoordiger bij aanwezig. De NBB was bedoeld als een overkoepeling van plaatselijke boerenbonden, maar die moesten in Brabant nog wel worden opgericht. Geheel in de geest van de pauselijke encycliek *Rerum Novarum* en naar Duits voorbeeld werd vooral vanuit de geestelijkheid actie ondernomen ter stimulering van de oprichting van bonden. Het resultaat was overweldigend: bij de oprichting van de Noordbrabantse Christelijke Boerenbond (NCB) op 17 augustus 1896 waren vertegenwoordigers aanwezig van dertig boerenbonden met in totaal ruim 2600 leden. Goirle was nog niet vertegenwoordigd; dat zou nog bijna acht jaar aanlopen.¹

Op 18 februari 1904 kwamen 's middags om zes uur in de zaal van de St. Aloysius-Vereniging te Goirle de meeste landbouwers en enkele belangstellenden uit de gemeente bijeen. Het verslag van de vergadering vertelt dat meneer pastoor de grote schare, die gehoor hadden gegeven aan zijn uitnodiging, welkom heette en dat hij de vergadering opende met de groet "Geloofd zij Jezus Christus". "Hij zeide ongeveer dat het hem aangenaam was dat zoovelen hadden gehoor gegeven aan zijne uitnodiging om heden avond hier bijeen te komen, en te trachten eene Afdeeling op te richten van den N. Br. Christelijken boerenbond."

De Zeer Eerwaarde Heer G. Van den Elzen, regulier kanunnik van de heilige Norbertus uit de Abdij van Berne en algemeen adviseur van de Boerenbond trad op als spreker. "De Zeer Eerw. Heer Pastoor verwelkomde dezen spreker namens allen en stelde hem voor als de ijveraar, de boeren-apostel voor geheel de Provincie en hij sprak het vertrouwen uit dat het zaads des woords, dat Z.E. heden zou uitstrooien, in goede aarde zal vallen. De Z.E.H. van den Elsen hield gedurende ongeveer een uur eene boeiende en bevattelijke toespraak, die met onverdeelde aandacht werd

gevolgd en niet zelden met teekenen van goedkeuring en gul gelach werd onderbroken. Z.E. toonde zeer duidelijk aan de voordeelen van den B.Bond op stoffelijk gebied door samenwerking, in aankoop, verschillende verzekeringen, leenbank, enz. Op zedelijk gebied door onderlinge steun, beoefening der Christelijke naastenliefde, eerlijkheid enz. Luide toejuichingen gaven teekenen van instemming. De Z.E. Pastoor kon vrij uit aller naam den Z.Eerw. Spreker grooten dank betuigen en tot hem het verzoek richten om nog meermalen door zijn woord, dat zooveel kracht heeft wijl het gesteund wordt door zijne rijke ondervinding, ons te komen voorlichten." De pastoor deed vervolgens het verzoek "dat zich onmiddellijk zouden aanmelden, diegenen die zich wilden aansluiten bij de Boerenbond." ²

Op de eerstvolgende vergadering, op 3 maart om 6 uur in de Aloysiuszaal, werden de statuten bekendgemaakt en werd het bestuur gekozen. Het bestuur moest bestaan uit vijf leden. Bij de stemming werden gekozen: de heren Adrianus de Brouwer, Cornelis van den Hout, Adrianus van Roessel, Adrianus Schellekens en Hendricus Schellekens. De vijf bestuursleden kozen uit hun midden de voorzitter ofwel president. De eerste president van de Goirlese afdeling van de Boerenbond werd Adriaan de Brouwer, landbouwer op Abcoven. Verder werd Adriaan van Roessel vice-president, Cornelis van de Hout secretaris, Adriaan Schellekens penningmeester en Hendrik Schellekens tweede penningmeester. Pastoor Crefcoeur, de initiatiefnemer tot de boerenbond van Goirle, werd geestelijk adviseur.

1. Duffhues, T., Voor een betere toekomst, Nijmegen 1996, p. 24
2. Verslag ledenvergadering N.C.B. afd. Goirle, 18 feb. 1904

**HET VERSCHIJNEN VAN DIT PERIODIEK WERD MEDE
MOGELIJK DOOR DE FINANCIËLE BIJDRAGE VAN:**

Micro - Solutions,
Tilburgseweg 104, 5051 AJ Goirle tel. 534.16.81

Toon van Oosterhout, Kantoorinstallaties,
Parallelweg 8, 5051 HG Goirle tel. 534.51.85

Party Centrum Benelux,
Dorpsstraat 1, 5051 CH Goirle tel. 534.22.72

Poelier J. van Roessel,
Dorpsstraat 63, 5051 CJ Goirle tel. 534.14.84

RaBobank Goirle,
Tilburgseweg 97, 5051 AB Goirle tel. 534.28.31

Schildersbedrijf J.Vekemans B.V.,
Burgm. Rensstraat 40, 5051 CN Goirle tel. 534.66.91

**HET VERSCHIJNEN VAN DIT PERIODIEK WERD MEDE
MOGELIJK DOOR DE FINANCIËLE BIJDRAGE VAN:**

Soeters, boekhandel en antiquariaat,
Kalverstraat 28, 5051 NK Goirle tel. 534.32.45

Gebr. Stokkermans, slopersbedrijf,
Tijvoortsebaan 7, 5051 HJ Goirle tel. 534.25.11 / 534.28.41

P. Walsmits B.V., Taxibedrijf,
Nieuwkerksedijk 6a, 5051 HT Goirle tel. 534.13.40

Fa. C.C.J. Zandbergen & Znn. B.V. Stucadoorsbedrijf,
Emmastraat 26, 5051 LN Goirle tel. 534.25.76 / 534.19.82

* * * * *
* * * * *
* * *
* *
*

Dhr. A.
Abcovensweg 23
5051 PT Gorle
Brock

